

بررسی تطبیقی احسان در روایتهای معصومین (ع) و گزارشهای مسیحیت

سکینه الشهیر به مهین جعفری^۱

حسین مرادی زنجان^۲

مژگان سرشار^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۱۸، صفحه ۱۳ تا ۲۷ (مقاله پژوهشی)

چکیده

احسان و نیکوکاری درواقع یک عمل انسانی می باشد که نه تنها در اسلام بلکه در همه ادیان و مکاتب بشری مورد تأکید است. آنچه در این مقاله دنبال شده است عبارت است از بازخوانی احسان در سنت حضرات معصومین (ع) و سنت الهیات مسیحی بر اساس تازه ترین دیدگاه‌هایی که در باره نیکوکاری و احسان وجود دارد. روش این مقاله توصیفی و تحلیلی است که از طریق تفسیر و تحلیل روایات به دست آمده‌اند. از نتایج مهم این تحقیق این می باشد که ادبیات دینی ما در سیره معصومین (ع) مملو از روایت‌هایی است که به اهمیت نیکوکاری و احسان پرداخته و بر انجام آن به معنای مطلق کار خوب و کمک به نیازمندان تأکید داشته‌اند. مادر مسیحیت گرایشهای فضیلت‌گرایانه به احسان وجود دارد یعنی نیکوکاری وقتی اتفاق می افتد که فضیلت ایمان و محبت وجود داشته باشد بدون این دو کمک به دیگران احسان بحساب نمی آید.

کلیدواژه‌ها: احسان، دین، قرآن، مسیحیت، تفسیر، نیکوکاری.

۱. دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده علوم انسانی، واحد علوم و تحقیقات،

دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران: jafary.mahin@gmail.com

۲. استادیار، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده علوم انسانی و هنر، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران

(نویسنده مسئول): hmoradiz@yahoo.com

۳. استادیار، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده علوم انسانی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران،

ایران: sarshar2008@gmail.com

طرح مسأله

احسان به مثابه یک فضیلت دینی، به منظور کمک به افراد و گروه‌ها در جامعه می‌باشد، به عبارت دیگر، حل مشکلات و مسائلی چون نابرابری‌ها، بی‌عدالتی‌ها و پیچیدگی زندگی انسان‌ها و تلاش برای توسعه و پیشرفت جامعه و مشارکت در حوزه عمومی سویه‌های مختلفی از اهمیت را دارد و ادیان الهی همواره انسان را به انجام عمل نیک و احسان دعوت می‌کنند و از طرفی دین و نهاد های دینی چون حج زکات، خمس، صدقه و ... برای کاهش فقر و بحران‌های اجتماعی همواره اثربخش‌ترین مؤلفه در این زمینه هستند و در شرایط بحرانی مثل زلزله، سیل، جنگ‌ها، و بیماری‌های فراگیر که جامعه کارایی خود را از دست می‌دهد، انگیزه‌های دینی وارد عمل شده و از تبدیل شرایط بحرانی به فاجعه جلوگیری می‌کنند. تمرکز بر الگوهای مذهبی ادیان و نشان دادن طریق سیره امامان معصوم (ع) مشوقی برای مشارکت ایمانداران در تأمین رفاه اجتماعی و خدمت به نیازمندان، در فعالیت‌های امدادگرانه به منظور حل نابسامانی‌های اجتماعی می‌باشد. در این مقاله تلاش شده پی ببریم که چه عقلانیتی در واژه احسان و نیکوکاری وجود دارد و چگونه می‌توان آن را در زندگی فردی و اجتماعی نهادینه کنیم؟

احسان در سیره معصومین (ع)

دامنه احسان بسیار گسترده است هم کمک و یاری رساندن به نیازمندان تأکید شده و هم ترمیم ساختارهای اجتماعی و تقویت راهکارهایی مانند مشاوره دادن، آبرویی را نگه داشتن، زمین خورده‌ای را بلند کردن، دین بدهکاری را پرداختن کردن و..... پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: «کسی که برای کمک به برادر خود و سود رساندن به او اقدام کند، پاداش مجاهدان در راه خدا به او داده خواهد شد.» (شیخ صدوق، ۱۳۶۴، ص. ۳۴۰) امام علی (ع) نیز در وصیت نامه خویش می‌گوید: «خدا را، خدا را درباره طبقه پایین جامعه در نظر داشته باش، مردمی که چاره‌ای ندارند، از بیچارگان، نیازمندان، گرفتاران رنجور و ناتوانان زمین‌گیر. در بین این طبقه، افراد قانع و سؤال کننده وجود دارد. حقّی را که خداوند برای آن، نگرهبانی‌اش را به تو سپرده، پاس بدار و بخشی از بیت المال را به آنان اختصاص بده» (فیض الاسلام، ۱۳۶۸، نامه ۵۳) و نیز می‌فرماید: «هرکس که خداوند مالی را به او ببخشد، باید به خویشاوند خود بخشش کند و اسیر را آزاد کند، و از آن به نیازمندان و بدهکاران بپردازد، و برای به دست آوردن ثواب الهی در برابر پرداخت حقوق الهی شکیبایی ورزد» (فیض الاسلام، ۱۳۶۸، خطبه ۱۴۲). در جایی دیگر نیکوکاری و احسان را یک الزام دینی خوانده و می‌فرماید: خداوند بر ثروتمندان واجب کرده است تا از اموال شان به اندازه کفایت فقیران هزینه کنند. اگر نیازمندان، گرسنه یا عریان باشند، به سبب منع ثروتمندان است و خداوند از آنها در روز قیامت حساب می‌کشد و مجازات

می‌کند.» (محمدی ری شهری، ۱۳۷۹، ج. ۴، ص. ۲۰۳)

امام صادق (ع) در اهمیت نیکوکاری به دیگران با بیانی آخرت‌شناسانه می‌فرماید: «هر کس به برادر مسلمان خود کمک کند، خداوند او را در روز قیامت یاری خواهد کرد.» (کلینی، ۱۳۹۹، ج. ۲، ص. ۱۵۷) و باز با همین بیان می‌فرماید: «هر کس که در برطرف کردن نیاز مسلمانی به یخاطر خدا کوشش کند، خداوند برای او هزار هزار حسنه می‌نویسد.» (کلینی، همان، ج. ۲، ص. ۱۹۷) از امام کاظم (ع) روایت شده است که ایشان نیکوکاری را شرط پذیرش اعمال دیگر برشمرده‌اند: «همانا مهر قبول اعمال شما، برآوردن نیازهای برادرانتان و نیکی کردن به آنان در حد توانتان است و الا هیچ عملی از شما پذیرفته نمی‌شود.» (مجلسی، ج. ۷۵، ص. ۳۷۹) امام حسین (ع) با اشاره به این که ممکن است یاری رساندن به دیگران برای رفع نیازمندی‌های آنان شما را خسته کند، می‌فرماید: «درخواست‌های مردم از شما، از نعمت‌های الهی است برای شما، از این نعمت‌ها ملول و خسته نشوید.» (نوری طبرسی، ۱۳۶۹، ج. ۱۲، ص. ۲۰۹) امام حسن عسکری (ع) می‌فرماید: «هر کس حقوق برادران دینی خود را بشناسد و رعایت کند و پیگیر حل مشکلات و نیازمندی‌های آن‌ها باشد، در نزد خداوند مقام رفیعی خواهد داشت.» (مجلسی، ج. ۷۵، ۱۲۸)

آنگونه که بیان شد، اینها تنها بخش اندکی از سنت روایی شیعه در باره اهمیت نیکوکاری است. با این همه، برای فهم اهمیت آن در سنت اسلامی بهتر است به دامنه‌ی مفهومی آن توجه کنیم. در سنت اسلامی نیکوکاری با مفاهیم بسیار مهمی چون عدالت و مساوات هم‌نشین است که نشان‌دهنده‌ی اهمیت آن است که بیشتر بر مفهوم احسان تکیه دارد. از آن‌جا که خداوند می‌فرماید: "إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ" (نحل: ۹۰) نیکوکاری را نیز می‌توان مصداقی از اوامری الهی دانست. افزون بر این هم‌نشینی آن با عدالت نیز شایان توجه است. اسلام و سیره معصوم (ع) می‌آموزد که همه مردم یکسان آفریده شده‌اند و به ترویج عدالت و برابری در جامعه تأکید دارد و تبعیضی را که معطوف به سن، نقش‌های شغلی، جایگاه مدنی، طبقه، فرهنگ، قومیت، هویت جنسیتی، زبان، ملیت عقاید، سایر ویژگی‌های جسمانی، توانایی ذهنی یا جسمی، باورهای سیاسی، فقر، نژاد، موقعیت ارتباطی، مذهب، موقعیت اقتصادی اجتماعی، باورهای معنوی یا ساختار خانواده یا هر موردی مانند این‌ها باشد به چالش می‌کشد.

احسان در قرآن

بر اساس آموزه‌های قرآن، احسان تنها به فعل و انجام دادن کاری تعلق نمی‌گیرد؛ زیرا گاه ترک یک کار مشخص (گناه و یا خطا) احسان شمرده شده است. ترک «أف گفتن» به والدین پیر و کهنسال یکی از مصداقی احسان است. (اسراء: ۲۳) واجتناب از فساد در زمین (اعراف، آیه ۵۶)، اجتناب از

گناهان کبیره (نجم، آیات ۳۱ و ۳۲) مصادیق احسان است. برخی از مصادیق احسان به برخی از کیفیت‌های درونی و حالات کمالی نفسانی بر می‌گردد. برای نمونه ایمان یک کیفیت نفسانی و احسان است. ایمان (کهف، آیه ۳۰؛ مائده، آیات ۸۴ و ۸۵)، مودت و محبت نسبت به اهل بیت عصمت و طهارت (شوری، آیه ۲۳)، استغفار در سحرگاهان (ذاریات، آیات ۱۶ تا ۱۸)، امیدواری به قرار گرفتن در صف صالحان (مائده، آیات ۸۴ و ۸۵)، صبر و شکیبایی (یوسف، آیه ۹۰؛ نحل، آیات ۱۲۷ و ۱۲۸)، عفو و گذشت (آل عمران، آیه ۱۳۲؛ مائده، آیه ۱۳)، خیرخواهی برای خدا و رسول‌الله (توبه، آیه ۹۱)، تواضع قلبی (مائده، آیات ۸۲ و ۸۵)، دعا و تضرع (مائده، آیات ۸۳ و ۸۵)، فرو بردن خشم (آل عمران، آیه ۴۳)، حالت علمی یقین به آخرت (لقمان، آیات ۳ و ۴) انفاق و مساعدت مالی: احسان در حال توانایی و تنگدستی آشکار و پنهان، شب و روز اشاره کرد. (آل عمران، آیه ۱۳۴) پرداخت زکات: زکات به مثابه یک تعهد مالی دینی (لقمان، آیات ۳ و ۴). پرداخت کالا و هدایای مناسب با شئون زن مطلقه: (بقره، آیه ۲۳۶). تامین کردن محرومان و قرار دادن بخشی از اموال برای آنان: این معنا از احسان تقریباً فراگیرترین معنای احسان است (ذاریات، آیات ۱۶ و ۱۹). جهاد در راه خدا و تحمل سختی‌های آن: (توبه، آیه ۱۲۰) رعایت حال کهنسالان و پیران: (یوسف، ۷۸). ایجاد صلح و سازش و آشتی در مسائل خانوادگی: (نساء، آیه ۱۲۸). کمک به در راه ماندگان: (انفال: ۴۱). احسان به خویشاوندان: (روم: ۳۸). نیکی به پدر و مادر: محبت به والدین خصوصاً مادر (اسرا: ۲۳-۲۴). شماری دیگر از آیات، برخی امور، الگوهای نیک روانی، رفتاری، گفتاری و زمان راز و نیاز با خدا را ارائه می‌کند: خواب اندک شبانه، استغفار در سحرگاهان و اختصاص حقّی برای سائل و محروم در سوره اعراف آیه ۵۶ خواندن خدا همراه با تضرّع و صدای آهسته و نیز با حالت روانی و معادل خوف و رجاء، و پاره‌ای دیگر از آیات احسان و توبه را با هم پیوند زده‌اند. سوره اعراف: ۳۱، سوره حدید: ۲۳ با این حال، راه دوستی با خدا همواره باز است. احسان در این زمینه راه‌گشاست. در سوره صافات/۳۷، ۱۰۳-۱۰۵ تسلیم محض و بی‌چون و چرای خدا بودن، ابراهیم برای ذبح اسماعیل، اینها همه مصداق احسان خوانده شده است.

مصادیق احسان در تفاسیر اهل بیت (ع)

مفهوم احسان در سنت شیعی بسیار پر دامنه است که شامل الگوهای رفتاری با رویکرد عاطفی و حالات کمالی نفسانی برای تلطیف روابط اجتماعی و تنش زدایی می باشد:

گره‌گشایی از مشکلات دیگران: حضرت علی (ع) در حکمت ۴۲۲ خود در مورد احسان می‌فرماید: کار نیک بجا آورید و چیزی از آن را ناچیز بشمارید و هیچ یک از شما نگوید که فلانی در انجام کار نیک از من شایسته‌تر است که بخدا سوگند چنین شود، خوب و بد را اهلی است؛

هرگاه شما آنها را رها کنید، اهل آن بجای شما به آن می‌پردازند. (نظری ۱۳۹۵، ۱۴۵) رسول خدا (ص) فرمودند: بهترین مردم کسی است که به مردم سود برساند، آنان را به هم نزدیک کند و در امرخیر آنها را یاری کند. (نوری ۱۳۶۸، ۱۲: ۳۹۰) امیر مومنان (ع) می‌فرمایند: خیری در دنیا نیست مگر برای کسی که هر روز بر احسان خود می‌افزاید، هر که احسان و نیکی کند دلها بسوی او گرایش یابد و نیکوکاری آدمی را از سقوط خواری نگاه می‌دارد. رسول خدا (ص) می‌فرمایند: نیکوکاری از مرگ بد پیش‌گیری می‌کند. (جوادی آملی ۱۴۰۰، ۵۳۱) توجه به آرامش روانی نیازمندان: تأمین امنیت روانی نیازمندان از سویه‌هایی است که جامعه‌شناسان به آن توجه کرده‌اند. امام باقر علیه السلام وقتی نیازمندی به او رجوع می‌کرد به او می‌فرمود «پیش از آن که مرا ملاقات کنید این وسایل برای شما آماده شده بود. بیا این‌ها را مصرف کن و هر وقت تمام شد دوباره من را باخبر ساز.» (مفید، ۱۴۱۳ ه. ق، ج. ۲، ص. ۱۶۶) از امام محمد باقر (ع) نقل شده است که چهار صفت است که در هر که باشد حق تعالی او را ساکن گرداند در اعلا علیین؛ کسیکه پناه دهد یتیمی را و متوجه احوال او گردد؛ رحم کند بر ضعیفان و اعانت ایشان نماید، مال خود را صرف پدر و مادر کند و با ایشان مدارا و احسان کند و ایشان را آزرده نکند و چهارم اینکه با بنده و زیر دست خود تندی و سفاهت نکند و او را یاری نماید. (مجلسی، ۱۳۸۶: ۲۰۱)

دعا و نیایش: یکی از مصادیق بارز احسان، دعا برای مردم و نیازمندان است. امامان علیهم السلام در کنار تلاش برای حل مشکلات مردم، برای آن‌ها دعا نیز می‌کردند. در تاریخ آمده است که روزی آب فرات طغیان کرد. مردم هراسان شده و به نزد امام علی آمدند و تقاضای کمک داشتند. امام سوار بر مرکب خویش تا کنار رود آمده، وضو گرفته و به نماز ایستادند. پس از آن برای حل مشکل مردم و رهایی آنان از سیل دعا کردند. در نهایت دعای امام مستجاب شده و آب فروکش نمود و نگرانی مردم برطرف شد. (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹، ج. ۲، ص. ۳۳۰. و نیز طبرسی، ۱۴۱۳، ص. ۱۷۹)

برقراری صلح و آشتی: یکی از نمونه و مصادیق احسان در جامعه برقراری آشتی و برقراری روابط مسالمت آمیز است. امام صادق علیه السلام به مفضل گفت: هنگامی که دیدی بین دو نفر از پیروان ما نزاعی هست، از مال من خرج کن تا آنها را با یکدیگر صلح دهی. (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج. ۱۸، ص. ۴۴۰) امام باقر (ع) می‌فرمایند: شیطان پیوسته میان مومنان اختلاف می‌افکند، پس رحمت خدا بر کسی که میان دو نفر از دوستان ما الفت و صمیمیت پدید آورد. ای گروه مومنان با هم الفت یابید و به هم محبت و احسان کنید. (کلینی ۱۳۸۵، ۲: ۳۴۶) رسول خدا (ص) به علی (ع) فرمودند: آیا تو را خبر ندهم که اخلاق کدام یک از شما به من شبیه‌تر است؟ عرض کردند: آری، ای رسول خدا. فرمودند: آن کس که از همه شما خوش اخلاق‌تر و بردبارتر و به خویشاوندانش نیکوکارتر و با

انصاف تر باشد. (مکارم الاخلاق ص ۴۴۲)

توجه به زندانیان و خانواده‌های آن‌ها: در سیره امامان معصوم (ع) نیز بخشی از نیکوکاری و احسان به زندانی‌ها و خانواده‌های آنها اختصاص دارد. لاهیجی به نقل از عیاشی از حضرت صادق علیه السلام: آنچه احسان می‌کنید، از هر چیزی خواه خوب و خواه بد و خواه قلیل و خواه کثیر خدای تعالی مطابق آن جزا خواهد داد. (لاهیجی ۱۳۹۰، ۱: ۳۵۱) از حسن بصری نقل می‌کند: احسان آن است که عامّ داری بر همه کس از دوست و دشمن و مستحقّ و نامستحقّ چون آفتاب و باد و باران. و نیز از سفیان ثوری نقل می‌کند: احسان آن بود که با آنکس احسان کنی که با تو بدی کرد. (جرجانی ۱۳۳۷، ۲، ۱۲۳-۱۲۲)

امام صادق (ع): خداوند در پی یاری مؤمن است، تا وقتی که مؤمن در پی یاری برادر خویش است. بحار الأنوار، ج ۷۴، ص ۳۲۲. **محرومیت زدایی:** معصومین علیه السلام در کنار کمک به نیازمندان برای اصلاح شرایطی که باعث تولید فقر و محرومیت می‌شود نیز تلاش می‌کردند. امام علی در نامه‌ی خود به مالک اشتر دستور می‌دهد که هیچ‌گاه از اقشار فرودست جامعه غفلت نکرده و برای تأمین نیازهای آن‌ها بکوشد. (شریف رضی، ۱۴۱۴ ه. ق، ص. ۳۴۸) از امام باقر (ع) روایت شده که امام فرمودند: به درستی که هر چه در عمل خیر تاخیر بیفتد، شیطان صاحب نظر است، لذا می‌فرمایند: در احسان و بذل تعجیل کنید، تا اینکه از آفت درونی حفظ شوید، زیرا این آفت نمی‌گذارد عمل خیر و احسان انجام شود و آفت دوم بیرونی است، یعنی انسان تصمیم خیر گرفته، اما حادثه‌ای یک دفعه پیش می‌آید که باعث می‌شود انسان این دست و آن دست کند، لذا سفارش شده، انسان باید فرصت‌ها را غنیمت بشمارد و نگذارد فرصت از دست برود و مانع کار خیر و احسان شود. (تهرانی ۱۴۰۰، ۴۸-۴۹)

رفع فقر: فقر چهره‌ی منحنی تمدن بشری است و سوء تغذیه، گرسنگی، محرومیت از احسان و خیر از نتایج فقر هستند. (زاهدی اصل، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۰) امام علی در حکمت ۳۱۰ نهج البلاغه به فرزندش محمد حنفیه می‌گوید: «ای فرزندا! از فقر به خدا پناه ببر که همانا فقر، دین انسان را ناقص و عقل را سرگردان و عامل دشمنی است.» امام علی (ع) به ریشه فقر اشاره کرده و می‌فرماید: «ندیدم ثروتی انباشته گردد مگر آن‌که در کنارش حقی پایمال شده باشد. (بیات، ۱۳۹۸، ص. ۶۹) امام علی (ع): محبوب‌ترین مؤمن نزد خداوند، کسی است که مؤمن فقیری را، در تنگدستی دنیا و گذران زندگی، یاری رساند. (تحف العقول، ص ۳۷۶). **استعانت ستم‌دیده:** از مهم‌ترین نمونه‌های احسان در سیره معصومان، یاری رساندن به مظلومان و ستم‌دیدگان است. پیامبر اکرم (ص): «هر کس ندای استغاثه‌ی مسلمی را بشنود و پاسخ نگوید، مسلمان نیست.» (کلینی: ج. ۲، ص ۱۶۴) امام صادق (ع): هر مؤمنی

که گرفتاری مؤمنی را بر طرف کند، خداوند هفتاد گرفتاری دنیا و آخرت را از وی دور می‌سازد (مستدرک الوسائل، ج ۱۲، ص ۴۱۳). در فرمان امام علی به مالک اشتر نیز آمده است که: «از رسول خدا مکرر شنیدم که می‌فرمود هرگز ملتی که حق ضعیف از توانمند در آن ستانده نمی‌شود، ستایش نخواهد داشت. (دستغیب، ج ۲، ص. ۶۵) زیاد کار نیک انجام دادن، عمر را می‌افزاید و نام را پرآوازه می‌سازد. (تصنیف غررالحکم و دررالکلم ص ۳۸۶، ح ۸۸۳۰ آداب احسان

منت نگذاشتن: بقره: ۲۶۴. همیشگی بودن: (آل عمران: ۱۳۴). پاکیزه و پسندیده بودن: (بقره: ۲۶۷). مخفی بودن: (بقره: ۲۷۱). خالص بودن: احسان قلبی و با اخلاص باشد (بقره: ۲۶۱). آثار دنیوی احسان در قرآن: افزایش طول عمر (نوح: ۴). - تداوم نعمت (بقره: ۲۷۴). - پیشگیری از مرگ بد (نحل: ۳۲). آثار اخروی احسان در قرآن: جاودانگی (هود: ۱۰۷). - پاداش الهی هود: ۱۰۸). - مصونیت از سرزنش و عقاب (یونس: ۶۲-۶۴). - پذیرفته شدن عمل. رویکردهای اخلاقی به احسان

در توجیه ارزش‌های اخلاقی به دنبال این پرسش هستیم که احسان بر اساس چه رویکردی توجیه می‌شود، که به سه رویکرد مهم اشاره می‌شود. رویکرد غایت‌گرایانه: اگر کاری ما را به نتیجه مطلوب برساند خوب است، اما اگر ما را از نتیجه دور کند بد دانسته می‌شود. (مصباح یزدی، ۱۳۸۴، ۲۵). اخلاقی بودن احسان به دلیل نتایج خوبی است که به همراه دارد که ممکن است برای خود و یا دیگری باشد. رویکرد وظیفه‌گرایانه:^۲

این رویکرد، احسان را عمل اخلاقی می‌داند؛ چون یک وظیفه‌ی انسانی است که بر اساس عقل و یا دستور خداوند باید انجام شود. فارغ از این که چه نتیجه‌ای به همراه داشته باشد رویکرد فضیلت‌گرایانه:^۳ بر اساس این رویکرد اگر احسان توسط یک شخص فضیلت‌مند انجام شود، عملی اخلاقی است و اگر به وسیله شخص غیرفضیلت‌مند انجام شود، رفتاری غیراخلاقی است. (پورتر، ۱۳۷۸، ۳۴)

-
1. Eschatological
 2. Deontological Ethics
 3. Virtue ethics.

مخالفتان حضور دین در عرصه‌ی عمومی استدلال می‌کنند که چشم‌انداز دینی به خیر عمومی و احسان لزوماً به تمامیت‌خواهی گروه‌های مذهبی خواهد انجامید. چیزی که مانعی بزرگ بر سر راه احسان تبدیل خواهد شد. روایتی که می‌گوید: "هر کس با شکم سیر بخوابد و در نزدیکی‌اش مومنی گرسنه و بی‌طعام باشد، خدای عزوجل به فرشتگان گوید: این شخص را به عملش واگذاردم و به عزت و جلالم سوگند هرگز او را نمی‌بخشم." (صدوق، ۱۳۹۱، ۱، ۲۵۰)

حالا اگر کسی بخواند بر اساس این تعلیم مذهبی رفتار کند با مشکل ناسازگاری با یکی از ارزش‌های فرهنگی در جهان امروز روبرو می‌شود با عنوان "تغافل مدنی". جهان جدید به بهانه حفظ حریم خصوصی، شهروندان خود را به کنجکاوی نکردن در احوال دیگران دعوت می‌کند. در حالی که این تعلیم مذهبی دین‌داران را به کنکاش برای فهم مشکلات دیگران به منظور کمک به آنها دعوت می‌کند. این چالش چنان عمیق است که گویی امکان فضیلت مندی و احسان را از انسان‌ها گرفته است. یکی از فیلسوفان معاصر مسیحی معتقد است گویی تنها صورتکی از اخلاق در جهان جدید باقی مانده است. (MacIntyer, 1981, p. 2)

از طرفی هر چه یک ایمان‌دار تلاش کند تا نشان دهد در درک نیکوکاری می‌تواند شبیه غیر خود عمل کند، گروه‌هایی از ایمان‌داران بیشتر نگران خواهند شد که حرکت به سمت همبستگی فکری میان مسیحیان و غیر مسیحیان در نهایت، به غلبه‌ی ذهنیت لیبرال‌دموکراسی خواهد انجامید و دین را از معنای اصیل خود تهی خواهد کرد، هولنباخ از مفسران مسیحی عقیده دارد احسان باید بر پایه احترام به ارزش ذاتی، کرامت همه انسانها و حقوق مدنی، اجتماعی و فردی ناشی از آن استوار شده باشد و نه به باورداشت‌های مذهبی آنان. از همین روست که مددکاران اجتماعی با افرادی کار می‌کنند که می‌توانند بین حقوق انسانی متعارض {و چندگانه}، تعادلی قابل قبول ایجاد کنند. (Gilligan, 2006, p. 617- 637)

بنا بر این با کمک نوعی از بازاندیشی، اخلاق می‌تواند به مثابه یک عامل محرک در فراخوان و مشارکت در احسان و خیر عمومی باشد. بعنوان مثال تاکید به ارزش‌هایی بعنوان انتخاب توانمندی، اقتدار، احترام، تمرین ضد تعدی و غیره مورد تاکید می‌باشد، بطوری که می‌تواند به عنوان پایه‌ی روحی فعالیت اجتماعی تلقی شود. (ما تئوس، ۱۳۹۵، ۲۹).

احسان در مسیحیت

تعلیمات حضرت مسیح بر سه عامل عمده متکی است: ۱- محبت ۲- ایمان ۳- امید، آشتی با دشمن، سازش با رقیب، مهربانی با عدو، بخشش و خود داری در برابری داشته و آنچه که بخود نمی پسندی به دیگران روا مدار، و همچنین می فرمود: انسان خلق نشده تا به او خدمت شود، بلکه آمده تا خدمت به خلق کند. عشق و محبت اساس دین اوست (رنجبر ۱۳۹۱، ۵۷). سنت مسیحی مبتنی بر کتاب مقدس، احسان را به عنوان یک الزام اخلاقی ارائه می دهد که عمیقاً ریشه در این باور دارد که فقرا «محراب های زنده» هستند که در آن می توان با خدا برخورد کرد. این دیدگاه یک رویکرد جامع به خیریه را تشویق می کند و از راه حل های سیستماتیک برای فقرا به جای کمک های مالی صرفاً دفاع می کند. (Murray Mizrachi, Hershey Freidman, 2021).

کتاب مقدس مسئولیت مراقبت از فقرا، بیوه ها، یتیمان و غریبه ها را به مسیحیان یادآوری می کند و از طریق اعمال خیریه، نه تنها کمک ملموس می کنند، بلکه قلب شفقت، درک، و همدلی را نسبت به دیگران پرورش می دهند (Choi, 2022, p27).

عیسی مسیح میگوید: آن سان که من بشما محبت نمودم، شما نیز به یکدیگر محبت کنید، با این محبت همه خواهند فهمید که شاگرد من هستید (انجیل یوحنا: ۱۳:۳۴). این گونه است که محبت سنگ بنای تمام فضایل مسیحی موجود در کتاب مقدس است. هرکس از تو سوال کند، به او ببخش و از کسی که قرض از تو خواهد روی خود را برمگردان و برای لعن کنندگان خود برکت بطلبید و به آنانی که از شما نفرت کنند، احسان کنید و به هر که به شما فحش دهد و جفا رساند دعای خیر کنید (متی: ۵: ۴۴-۴۲).

ابعاد احسان در مسیحیت

بعد اجتماعی احسان: به دلیل اهمیت بعد اجتماعی احسان روحانیون مسئول موضوعات اجتماعی کلیساها بر احسان تأکید و تمرکز فراوانی دارند. وقتی کسی به کمک غیر مالی و مالی شما نیاز دارد در حد توانتان به او کمک کنید؛ هر یک از شما برکات گوناگون خدادادی مانند استعدادها و عطایای خود را برای خدمت دیگران بکار برید؛ و به این طریق قانون مسیح (ع) را بجا خواهید آورد (محسنیان راد، ۱۳۹۳، ۵۸۵-۵۸۶). بعد فردی احسان: تزکیه راهی برای نزدیکی به خدا، احسان و کمک کردن به نیازمندان است که نوعی عبادت و فرصتی برای قرب به خداست (Gary A. Anderson, 2013, p. 127).

ایمان خاستگاه همه‌ی فضیلت‌های اخلاقی‌ست. احسان نیز بر این اصل مبتنی است. **وجدان:** هنری تیسن در کتاب الهیات مسیحی خود توجه خاصی به وجدان دارد، (Henry Thiessen) او می‌گوید: برای انجام هر عمل نیک باید فرد ابتدا خود سازی درونی انجام بدهد تا به ندای وجدان خود پاسخ دهد که این با شهود نفس به دست می‌آید (تیسن، بی تا). **بعد اخروی احسان:** کسی که فقط عشق به خدا و خدمت به او را دارد، پس نه از مرگ و عقاب و روز داوری می‌ترسد، نه از جهنم زیرا عشق کامل موجب وصول یقینی به خدا می‌شود (ا. کمپیس ۱۳۹۵، ۷۷-۷۸).

ملکوت آسمانها مانند توری است که به دریا افکنده شود، ماهی‌گیران به ساحل می‌کشند، و آنچه را نیکو است در سبدها گرد می‌آورند و آنچه را هیچ نمی‌ارزد دور می‌ریزند، در پایان جهان چنین خواهد شد و فرشتگان بدکاران را از میان دادگران جدا خواهند ساخت تا آنان را به کوره گدازان درافکنند (متی ۱۳: ۴۷-۵۰).

احسان و دیگر مضامین اخلاقی در مسیحیت

تقلید از خدا^۱ در میان اصول اخلاقی، منحصر به فردترین حکم اخلاقی این کتاب «تقلید کردن از خدا» است. تمام دستورات اخلاقی در سنت مسیحی و از جمله احسان و نیکوکاری، به دلیل این که نوعی تقلید از خدا هستند، مورد تأکید هستند. **اقتدا به عیسی**^۲ در حقیقت اصل کلی اخلاق تقلید از مسیح است. احسان نیز به مثابه یک اصل اخلاقی، بر اساس تقلید از مسیح مورد تأکید قرار گرفته است. «من و پدر یک هستیم» (یوحنا ۱۰: ۳۰).

هسته‌ی مرکزی اخلاق در اناجیل بر دو پایه استوار است: **۱- خود انکاری (جنبه‌ی سلبی اخلاق)** **۲- اطاعت از عیسی (جنبه‌ی ایجابی اخلاق)**. به این بیان که در اخلاق اناجیل کسی که می‌خواهد اخلاقی زیست کند، در گام اول باید خود را که نمادی است از غیر خدا، انکار نماید، و در گام بعدی عیسی را تقلید کنند و تا پای جان او را همراهی کند. **۳- خداگونگی:** آموزه‌ی خداگونگی، به معنای رسیدن انسان به مقام «چون‌خدائی» و «شبهات الهی» است. نتیجه‌ی این وصال، دریافت موقعیت «تشبه به خدا» و «اتحاد با خدا» است (Ellen, 1986, 236).

اصول کلیدی خیرخواهی

خیریه به عنوان یک شیوه زندگی: آکوئیناس الهیات دان مسیحی می گوید: چون خدای واحدی مسیحیان و غیر مسیحیان را آفریده و انسان ها همه مبدأ و منشأ یکسانی دارند، پس می توانند در فهم عقلانیت طبیعی که هر دو از آن برخوردارند، با هم توافق کنند و این مبدأ مشترکی برای نیکوکاری و احسان می باشد (Aquinas, I, II, q. 94). **مسئولیتی جهانی:** از نظر مسیحیت اصل خیرخواهی و نیکوکاری فراتر از جوامع محلی و هم کیشان باید گسترش یابد و این مصداق نیکوکاری است (Moore & Anderson, 2004).

عشق به عنوان بنیاد نیکوکاری: اولین و مهم ترین اصل احسان در مسیحیت عشق است. عهد جدید عشق را به عنوان هسته اصلی اقدامات نیکوکارانه معرفی می کند، (Moore & Anderson, 2004). **حمایت اجتماعی:** عهد جدید از مسیحیان به مثابه یک گروه ایمانی یاد می کند. که باید به یکدیگر کمک کنند و در رفع مشکلات هم بکوشند. این امر منعکس کننده رویکرد مشترک به نیکوکاری است. (Moore & Anderson, 2004, 14).

مسئولیت اخلاقی: عهد جدید همچنین به ابعاد اخلاقی احسان می پردازد و احسان را نوعی تعهد اخلاقی معرفی می کند (Wishloff, 2016, 114). **پرهیز از ریاکاری:** عیسی (ع) از کسانی که برای کسب شهرت و خوش نامی و هر انگیزه نادرستی، اعمال خیریه را انجام می دهند انتقاد می کند و تأکید می کند که خیریه واقعی باید با صداقت انجام شود (Moore & Anderson, 2004, 5).

نتیجه

کلمه احسان در قرآن کریم و سنت معصومین (ع) در کاربردهای مختلفی به کار رفته است. در بیشتر موارد احسان به معنای مطلق کار خوب است و در برخی از موارد احسان به معنای نیکوکاری و کمک به نیازمندان است. در بعد فردی احسان معمولاً با تهذیب نفس و مبارزه با رذایل اخلاقی، و افزایش تراکم اخلاقی گره خورده است.

در بعد اجتماعی نیز احسان موضوعی برای اصلاح روابط اجتماعی و وساطت در امر خیر، همدلی اجتماعی، امر به معروف و نهی از منکر، و خیر عمومی گره خورده است. این دامنه معنایی وسیع به درستی نشان می دهد که این فضیلت اخلاقی در قرآن کریم و روایتهای اهل بیت (ع) از چه جایگاه بزرگی برخوردار است. در مسیحیت پیوند وثیقی بین احسان و عشق الهی برقرار می باشد که دارای ابعاد فردی، اجتماعی، دنیوی، و اخروی است.

مسیحیت احسان را با مفاهیمی چون تقلید از خدا، خداگونگی، اقتدا به مسیح، محبت، وجدان، اطاعت، تزکیه، و ایمان پیوند داده است. مسیحیت از اموری چون عشق، وجدان اخلاقی، مسئولیت‌پذیری، و هموارگی به عنوان اصول احسان یاد کرده است. هر دو کتاب احسان را به هوش اخلاقی ایمانداران متکی کرده اند.

پس احسان فقط در این مصادیق منحصر نشده، بلکه ایمانداران با تکیه به هوش اخلاقی خود باید موارد نوشونده‌ی احسان را بیابند و بر اساس آنها رفتار کنند. پس از بررسی تطبیقی احسان در هر دو کتاب مشاهده می شود که از نگاه قرآن و سیره معصومین (ع) مبانی اعتقادی و اخلاقی و اهمیت و جایگاه احسان به وفور در بین عبادات و پیامدهای فردی، اخلاقی و اجتماعی معصومین تبیین و تاکید شده است.

مهم‌ترین وجوه اختلاف در باره احسان تنوع در باورها و آموزه های دینی است که می توان به این صورت برشمرد: **مسیحیت گرایشهای فضیلت گرایانه به احسان دارد** و آن را نوعی تقلید از (عیسی مسیح) معرفی میکند و دارای اصول اخلاقی خاصی است که براساس آن ایمانداران باید احسان کنند، چون عیسی مسیح تاکید بر احسان و خدمت به دیگران دارد. آنها همچنین تاکید بر نتایج اعمال و تاثیرات مثبت احسان در جامعه دارند و همدلی و بخشش از فضایل کلیدی در مسیحیت مورد تاکید می باشد، بویژه در رساله‌های پولس این گرایش‌ها به احسان وجود دارد. **قرآن و سنت معصومین (ع) گرایشهای وظیفه گرایانه ای به احسان دارد** که بیشتر بر اساس رضایت و نزدیک شدن به خداوند و پاداش اخروی آن سنجیده میشود. احسان و نیکوکاری باید با ایمان و نیت خالص و اجرای اهداف و دستور و رضای الهی انجام شود و مسلمانان موظف به پرداخت خمس و زکات می باشند و تشویق می شوند تا به فضایل اخلاقی و شخصیت نیکو و حفظ حقوق دیگران دست یابند.

منابع

علاوه بر قرآن کریم؛

۱. کمپیس، توماس (۱۳۹۵)، *اقتدا به مسیح*، مترجم: سعید عدالت نژاد، تهران: فرهنگ جاوید.
۲. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی (۱۳۷۹ ق.)، *المناقب آل ائمه*، قم: علامه.
۳. اشکوری، محمد بن علی (۱۳۷۳ ه. ش)، *تفسیر شریف لاهیجی*، تهران: نشر داد.
۴. بیات، غلامرضا (بی تا)، *اسلام در میاوره بنیادین با فقر*، تهران: نشر بدر.
۵. پورتر، جین (۱۳۷۸)، *اخلاق فضیلت*، ترجمه ان شاء الله رحمتی، قیسات، شماره ۱۳.
۶. تهرانی، مجتبی (۱۴۰۰)، *اخلاق الهی*، تهران: پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۷. تهرانی، مجتبی (۱۳۹۷)، *انفاق، اخلاق ربانی*، تهران: موسسه پژوهشی فرهنگی مصباح الهدی.
۸. تیسن، هنری (بی تا)، *الهیات مسیحی*، ترجمه ط میکائیلان، (بی جا)، حیات ابدی.
۹. تمیمی، عبد الواحد (۱۳۸۳)، *غرر الحکم و درر الکلم*، قم: دارالحديث.
۱۰. جوادی آملی، عبدالله (۱۴۰۰)، *مفاتیح الحیاه*، قم: اسرا.
۱۱. جرجانی، حسین بن حسن (۱۳۹۶)، *جلاء الاذهان و جلاء الاحزان*، تفسیر گازر، تهران: سفیر اردهال.
۱۲. حرانی، ابن شعبه (۱۳۷۶ ش)، *تحف العقول*، مترجم: محمد صادق حسن زاده، قم: آل علی (ع).
۱۳. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ ه. ق.)، *وسائل الشیعه*، قم: آل البيت.
۱۴. دستغیب شیرازی، سید عبدالحسین (بی تا)، *اخلاق اسلامی*، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۵. رنجبر، محمد رضا (۱۳۹۱)، *مقدمه ای بر خدمات اجتماعی در مذاهب*، تهران: آوای نور.
۱۶. زاهدی اصل، محمد (۱۳۹۸)، *مقدمه ای بر خدمات اجتماعی در اسلام*، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
۱۷. سربخشی، محمد (۱۴۱۰)، *وظیفه گرایی یا غایت گرایی و وجه مراعات ارزش های اخلاقی توسط خداوند متعال، دین پژوهی و کارآمدی*، شماره سه.
۱۸. شریف رضی، محمد بن حسین (۱۳۷۹)، *نهج البلاغه*، مترجم: محمد دشتی، تهران: پیام آزادی.
۱۹. شریف رضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴ ه. ق.)، *نهج البلاغه*، تحقیق و تصحیح: صبحی صالح، قم: هجرت.
۲۰. شیرازی، سپیده و دیگران (۱۳۹۴)، *سلونی*، تهران: دلیل ما.

۲۱. صادق نیا، مهرباب (۱۳۹۳)، *قرآن و کتاب مقدس: مقایسه ساختار و محتوی*، قم: هاجر.
۲۲. صدوق، ابوجعفر محمد بن علی بن حسین (۱۳۶۴)، *ثواب الاعمال و عقاب الاعمال*، شریف رضی.
۲۳. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۰هـ ش)، *مکارم الاخلاق*، قم: شریف رضی.
۲۴. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۱۴)، *مجمع البیان*، مترجم: احمد بهشتی، تهران: فراهانی.
۲۵. فرحزاد، حبیب الله (بی تا)، *احسان راهی بسوی خوشبختی*، قم: عطش.
۲۶. فضل الرحمان، ملک (۱۳۹۸)، *مضامین اصلی قرآن*، مترجم: فاطمه علاقه بندی، تهران: کرگدن.
۲۷. فیض الاسلام، سیدعلی نقی (۱۳۶۵)، *ترجمه و شرح نهج البلاغه*، تهران: سپهر.
۲۸. کاشانی، محمد (۱۳۹۸)، *نجات شناسی در اسلام و مسیحیت*، قم: خاتم النبیین.
۲۹. کميجانی، داوود (۱۳۹۵)، *مقایسه تطبیقی قرآن با عهدین*، قم: دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم.
۳۰. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۹۹)، *اصول کافی*، مترجم: صادق حسن زاده، تهران: آرایه.
۳۱. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۵)، *اصول کافی*، ترجمه صادق حسن زاده، تهران: موسسه قائم آل محمد.
۳۲. گلیکن، مورلی (۱۳۹۲)، *مددکاری اجتماعی در قرن ۲۱*، ترجمه عباسعلی یزدانی و الهام محمدی، تهران: جامعه شناسان.
۳۳. لاهیجی، محمد بن علی (۱۳۹۰)، *تفسیر شریف لاهیجی*، مولفان جعفر پژوم، محمد بن علی اشکوری، تهران: ناشر علمی.
۳۴. ماسون، دنیز (۱۳۸۵)، *قرآن و کتاب مقدس، درون مایه های مشترک*، مترجم: فاطمه سادات تهامی، تهران: سهروردی.
۳۵. محسنیان راد، مهدی (۱۳۹۳)، *هنجارها در سه کتاب مقدس*، قم: دانشگاه ادیان و مذاهب.
۳۶. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۷۹)، *موسوعه الامام علی بن ابی طالب*، قم: موسسه دارالحديث العلمیه والثقافیه، مرکز للطباعه والنشر.
۳۷. مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۹۲)، *نقد و بررسی مکاتب اخلاقی*، تحقیق و تنظیم: احمد حسین شریفی، تهران: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۳۸. مائتوس، آیان (۱۳۹۵)، *مددکاری اجتماعی و معنویت*، مترجم: مهرداد نوابخش، میترا خاقانی فرد، تهران: بهمن برنا.
۳۹. مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ ق)، *الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد*، تصحیح: مؤسسه

آل البيت.

۴۰. مجلسی، محمدباقر بن محمد تقی (۱۳۸۶)، *بحالانوار*، تحقیق محمدباقر بهبودی، الاسلامیه.
۴۱. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۱)، *اخلاق در قرآن*، قم: مدرسه امام علی ابن ابیطالب (ع).
۴۲. نظری، محمد، امن نژاد، حمید، اسد زاده، عطاءالله، علیقلی، محمد مهدی (۱۳۹۵)، *تدوین متون آموزش مفاهیم نهج البلاغه*، قم: دارالعلم.
۴۳. نوری طبرسی، میرزا حسین (۱۳۶۹)، *مستدرک الوسائل*، قم: ناشر آل البيت.
۴۴. ورنر منسکی، پگی مورگان، النورنسیست، کلایولاتون، ترورشانون، معشوق ابن علی (۱۳۷۸)، *اخلاق در شش دین جهان*، مترجم: وقار محمد حسین، تهران: اطلاعات، چاپ سوم.
45. Aquinas, Thomas (1920) *The Summa Theologiae of St. Thomas Aquinas (revised ed.)*, translated by Fathers of the English Dominican Province. – via New Advent. — Summa Theologica, (Complete American edition) at Project Gutenberg.
46. Bible Fref (2002-2023), *Got Questions Ministries*: January 4, 2022
47. Choi, Yoonjin (2022) *Metaphorical conceptualization of love in the Bible, Eon'eo gwahag yeon'gu*, Vol. 102, pp 313-331
48. Eliade et al (1908), *The Encyclopaedia of Religion*, Vol 4.
49. Eliade, Mircea (1907-1986), *The Encyclopedia of religion*.
50. Hollen Bach, David (2002), *The Commn Good and Christian Ethics*, Cambridge university press, New Rork, First published in printed formar.
51. Gary A. Anderson (2013), *Charity: The Place of the Poor in the Biblical Tradition*, Published by: Yale University Press. MacIntyer, Alasdair, 1981, *After Virtue: A Study in moral Theory*, Notre Dame: University of Noter Dame.
52. Murray Mizrachi, Hershey Freidman (2021), *Raising the Needy from the Dust: The Judeo-Christian Imperative*, <https://doi.org/10.69492/jbib.v24i1.592>.
53. Wishloff, Jim (2016), *Divine Friendship and the Practice of Management*, <https://typeset.io/papers/divine-friendship-and-the-practice-of-management-3r266wljvh>.